

S Z E M L E

A BUTASÁG SZOCIOLÓGIÁJA

1.

Rengeteg könyvet irtak már össze az emberi észről, de annál kevesebbet az emberi butaságról. Kant megírta a Tiszta ész kritikáját, de már Heine figyelmeztet, hogy nem jó annyit bírálgatni az észet, mert a végén semmi sem marad majd belőle. (Vajjon mit írna az emberi értelemről ma az a Heine, ki „ismeretlen német költő“-ként szerepel a mai német tankönyvekben?)

Nagy bölcselek rendszerint az emberi ész magasrendűségét hirdetik, de Platontól kezdve már sok filozófus felismerte az emberi butaság tömegjelenségeit. Így Descartes, egyszer azt a kijelentést tette, hogy minden ellenkező látszat ellenére az ész mégis igazságosabban van elosztva a földön, mint a vagyon.

— Hogyan? — álmétkodtak tanítványai. — Ön nem látná, hogy szellemiekben talán még nagyobb a különbség az emberek közt, mint anyagiak terén?

— Igen ám — felelte Descartes — de a tapasztalat azt bizonyítja, hogy saját vagyonával senki sincs megelégedve, de saját eszével mindenki.

Descartes különben gyakran hangoztatta, hogy nem az a legnagyobb baj, hogy oly sok a buta ember a világon, hanem hogy mindenki okosnak tartja magát.

(Hasonló véleményen lehetett Berkeley, mikor azt írta, hogy *few men think, but all have opinion* (kevés ember gondolkozik, de mindenkinek van véleménye.)

A nemrég elhunyt Adler Alfred arra törekedett, hogy az alacsonyrendűség érzetét kiirtsa a lelkekből s lelki edzés útján nagyfokú önbizalomra nevelje az embereket. Gyönyörű elmélet, de gyakorlati alkalmazása veszéllyel is járhat. Csöndes buta emberekből nyilván kár lenne hangos butákat nevelni, politikusokkal szemben pedig egyenesen káros az adlerizmus lelki gyógy módjának az alkalmazása. A mai politikusok jó részénél ugyanis nem az a baj, hogy kevés bennük az önbizalom, hanem ép' az, hogy tulsok. Ami hiányzik belőlük, amit tudatosítani kellene bennük — talán valami megfordított adlerizmus segítségével — ép' az alacsonyrendűség érzete. Ámde napjainkban ennek ellenkezője történik. Ma még a technika vívmányai is a butaság szolgálatában állanak s a hanghullámokat azért változtatják át elektromagnetikus hullámokká, hogy másodpercenként 300.000 kilométer sebességgel terjedhessen az éteren át a demagógia és a korlátoltság...

2.

Bizonyára nem véletlen, hogy az emberi butaságról német nyelven jelent meg eddig a legtöbb könyv. Természetes is, hogy

ahol bizonyos természeti és társadalmi jelenségek a legsűrűbben jelentkeznek, elsősorban ott igyekeznek természettudósok és szociológusok e jelenségek törvényszerűségeit megállapítani. A németek már 1494-ben könyvet irtak a butaságról (*Sebastian Brant: Das Narrenschiff*), 1785-ben pedig egy hétkötetes mű jelent meg erről a kérdéstről. (*Christian Adelung: Geschichte der menschlichen Narrheit*). Az utóbbi évtizedekben megjelent ilyen fajta könyvek közül legismertebb *Max Kemmerich: Aus der Geschichte des menschlichen Dummheit* (München, 1912.) c. munkája. Ez a szerencsétlen német professzor tulságosan belemélyedhetett tárgykörébe, mert néhány évvel a butaságról irt könyve megjelenése után hevenybutaságba (*dementia acuta*) esett s örültekházában halt meg.

3.

Nemrég érdekes magyar monográfia jelent meg erről a kérdéstről. Szerzője: *Ráth-Végh István*, címe: *Az emberi butaság kulturtörténete (Bpest, Cserépfalvi)*. A tudós szerző munkája bevezetőjében szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy sem a ma jelenségeivel, sem politikai kérdésekkel nem akar foglalkozni, anyagát a kulturtörténet területéről gyűjtötte össze. Nem tudhatjuk, vajjon az áldatlan sajtóviszonyok kényszere következtében-e vagy saját jószántából mondott le szerző az aktualitásról és a politikáról, vagyis azoknak a területeknek a feltárásáról, hol a legdúsabb és a legjellegzetesebb anyag lelhető az emberi butaság illusztrálására. Bárhogyan is áll: politikai és világszemléleti szempontokat ilyen természetű munkákból kikapcsolni majdnem lehetetlen. Szerzőnk is úgy jár, mint Jourdain ur, Molière ismert alakja, ki a prózát művelte, anélkül, hogy tudta volna.

Ráth-Végh István könyvének egyik legérdekesebb fejezete, melyben az aranykultuszra s a primitív népek gazdálkodási szokásaira vonatkozó kuriózumokat ismerteti. Leírja például, hogyan gazdálkodik egy Oceáni sziget őslakossága.

A Karolina szigetek közt van egy *Yap* nevű kis sziget, melynek összlakossága mintegy 7—8000 bennszülött. Ebben a miniatűr kis országban is kifejlődött a tökéletes gazdasági rendszer s az a legérdekesebb, hogy hogyan alakult ki a valutarendszerük. A sziget földjén semmiféle olyan ásvány vagy fém nem található, mely alkalmas lett volna általános csereeszköz és értékmérő, szóval a pénz szerepére. A yapiak úgy segítettek magukon, hogy a tőlük 200 mérföldre fekvő Pelew szigetcsoporthoz termékét, egy malomkőnek alkalmas kőfajtát importáltak, természetesen óriási nehézségek árán. Ezt a követ tették azután a valutává. Váltópénzüll a „kisebb“, egy láb átmérőjű kövek szolgálnak, a kő közepén furtlyukon át botot dugnak, vállra veszik s úgy mennek a vásárba. De a nagyobb értékű valuták, a 10-20 láb átmérőjű nagy kövek egyáltalában nem alkalmasak a szállításra, — ezek közepébe akkora nagy lyuk terpeszkedik, hogy abban néhány ember kényelmesen elfér s a boldog tulajdonos a szó szoros értelmében „beleülhet“ a vagyonba. Ezek az irdatlan nagy kövek állandóan bizonyos helyen

maradnak s átruházásuk csak jelképesen történik. Pár évtizeddel ezelőtt nagy vihar zudult végig a szigeten, a tenger ár kicsapott a partra s mikor visszahúzódott, magával sodort a tengerbe néhány óriási valuta-követ. Yap sziget lakossága azonban nem esett kétségbe s egyáltalában nem vette tudomásul, hogy valuta állományának egyrésze a tenger mélyére süllyedt. A nagy értékű követeket továbbra is valuta állományukhoz tartozónak tekintették, mint meglévő értékkel számoltak azokkal továbbra is és nem hagyták magukat befolyásoltatni ama lényegtelen körülménytől, hogy a valuta-kövek nem egy ház udvarán, hanem a tenger mélyén találhatók.

Nos, ez az érdekes ethnografiai adat száz politikai és közgazdasági cikknél élesebben világítja meg a pénz *fétis* jellegéről szóló amaz elméletet, melyet egy politikai irányzat hosszú évtizedek óta hirdet. Bármennyire is nem tetszik majd Ráth-Végh Istvánnak, könyvének nem egy ilyen adatát éppen az a politikai és világnézeti irányzat veszi majd érvei arzenáljába, mely irányzattal szemben ő maga, — mint az néhány odavetett megjegyzéséből („szabadgondolkodó, melyik sehogyan sem szereti, ha más is szabadon gondolkodik“) megállapítható, — nem sok rokonszenvet tanustit.

4.

Ráth-Végh István büszkén hivatkozik arra, (hogy anyagát megbízható kutatókból merítette s nem az utszélről gyűjtötte, „ahonnan azt bárki könnyű szerrel felszedheti“.

Távol áll tőlünk a szándék, hogy régi foliánsokat böngésző tudósok érdemeit lekicsinyeljük, de ahhoz hogy régi idők történetét kutatva megállapíthassuk, hogy mennyi butaságot követtek el eleink, szerintünk se különös leleményességre, se éles meglátásra nincs szükség. Mai szemmel nézve, a letűnt századok története csupa kuriózum, bárhova nyúlunk, az emberi butaságot dokumentáló adatokkal találkozunk.

Egyébként nem könnyű megállapítani, hogy tulajdonképpen mit tekintünk butaságnak. Különösen a multra nézve igen nehéz eldönteni, hogy bizonyos cselekedetek indító oka butaságra, gonoszra vagy önző, egyéni esetleg osztályérdekre vezethető viszsza.

Ráth-Végh István külön fejezetben tárgyalja a *cimkórságot*, mint az emberi butaság ékes dokumentumát, kezdve a birmai királyok címétől, mely így hangzott: „Királyok királya, évszakok szabályozója, dagály és apály irányítója, a nap öccse, huszonnégy esernyő tulajdonosa“, végezve a német *Titularbuchon*, mely a mindenféle rendű és rangú személyiségekhez irandó levelek címzésére ad részletes és kimerítő utbaigazítást.

Amde a cimkórság egymagában még nem szolgálhat a butaság bizonyítékául, sem azoknál, kik a címeket a maguk számára kötelező erővel biztosítják, sem azokra nézve, kik azokhoz alkalmazkodni kénytelenek. Kétségtelen: a deszpoták és diktátorok nem butaságból és nem is csupán hiúságból biztosítottak a maguk

számára különös, néha fantasztikus címeket, hanem azért, mert ismerték a tömegek lélektanát s jól tudták, milyen nagy jelentőséggel bírnak a címek presztizsük magalapozása és biztosítása szempontjából. Épp ily valószínű az is, hogy az emberek egyrésze nem meggyőződésből, hanem mindenkor kényszer és ránevelés következtében adta meg a Cézárnak, ami a Cézáré.

Max Kemmerich könyvében rengeteg adatot sorol fel annak bizonyítására, hogy az emberek minden időben mennyire irtóznak a javukat szolgáló újításoktól s szerinte ebben a tényben nyilván meg leginkább az emberi butaság. Az az ellenállás azonban, amit a tömegek új gondolatokkal, új eszmeáramlatokkal, de különösen új találmányokkal szemben tanúsítanak, igen gyakran nem az emberek butaságára, hanem bizonyos érdekekre és hatalmi viszonyokra vezethető vissza. Ha a XVI. században Angliában szigorú büntetés terhe mellett tilos volt a kőszén használata, úgy az nem az emberek butasága miatt történt, hanem nyilván azért, mert az akkori angol fakereskedők üzleti érdekeiket védték ezzel a tilalommal az új tüzelőanyag versenyével szemben. Számtalan hasonló példát lehet felhozni még arra, hogy a tőkés érdekek mennyi új találmány felhasználásának tilalmát vitték keresztül idők folyamán önző érdekeik biztosítása céljából.

Emellett természetesen más, lélektani oka is van az emberek újdonság-izonyának. Vámbéry *Rusztém* természettudományi magyarázatát igyekszik adni a *mizoneizmus* társadalmi jelenségének s szellemes tanulmányában (*A Régi és az Új küzdelme*) kimutatja, hogy a természetben uralkodó konzervativizmusból ered a társadalmi maradiság. Ha elgondoljuk — írja Vámbéry — hogy a föld külső képe már tizenkétezer év óta változatlan, hogy a harmincezer év előtti cromagnoni ember fizikai alkata alig különbözik a maitól, hogy a biogenetikai törvény szerint minden ember fejlődésében, a petétől a születésig, sűrűsödve ismétlődik az emberiség egész fejlődése, nem csodálkozhatunk azon, ha az élők világában a tehetetlenség törvénye uralkodik. „Születésétől kezdve az ember ép’ úgy, mint a természet konzervatív, ragaszkodik a megszokotthoz s gyűlöli az újat s mennél közelebb áll az ember a természethez, annál nagyobb benne a mizoneizmus“.

Kezdetleges társadalmak és primitív emberek újdonságizonyja ezek szerint könnyen magyarázható és érthető jelenség nem az emberek butaságára, hanem a társadalomban is uralkodó természeti tényezőkre vezethető vissza.

5.

Az emberi civilizáció történetét böngészve kihalászni a mizoneizmusra vagy a mai ember számára érthetetlen, különös más tényezőkre visszavezethető jelenségeket s azokat, mint kuriózumokat az emberi butaság dokumentumaiként feltüntetni, bizony nem valami nagy érdem s főleg nem nagy művészet, hiszen az egész civilizáció története mai szemszögből nézve nem egyéb, mint kuriózumok adattára. Szerintünk sokkal hasznosabb munka a *mai*

társadalmi jelenségek vizsgálata s a kuriózumok felismerése olyan társadalmi jelenségekben, melyeket ma az emberek többsége még észszerűnek tart.

Miért kell az emberi butaság bizonyítékainak feltárása végett a messzi múltba kalandozni, mikor a mai társadalmi életben is lépten-nyomon találkozunk olyan jelenségekkel, melyek legalább is annyira ellentétben állnak a józan emberi ésszel, mint Yap-sziget őslakóinak szokásai vagy a többi kuriózumok, melyeket Christian Adelungtól Ráth-Végh Istvánig az e fajta munkák szerzői etnografiai tanulmányokból s az ókori és középkori népek történetéből nagy buzgalommal kihalásznak.

Mindenesetre érdekes, ha Ráth-Végh István megírja, hogy Plinius idején gyógyszerül használták az aranyat, de ennél sokkal érdekesebb az a tény, hogy a párizsi egyetem még a 18 század végén is, nemcsak hogy tiltakozott a himlőoltás és a narkózis ellen, hanem az ellen is, hogy az orvosok az ősi szokásoktól eltérőleg öszvér helyett lóháton látogassák betegeiket.

Mennél újabb keletű egy ilyen, az emberi elmaradottságot és bornirtságot feltüntető kulturtörténeti adat, annál érdekesebb és értékesebb számunkra. Természetesen az végzi a leghasznosabb munkát, aki napjaink eseményeiből gyűjti az ugynevezett kuriózumokat. A szociográfiának egy külön ága kellene, hogy kifejlődjék az ilyen adatok gyűjtéséből és módszeres feldolgozásából!

6.

Ráth-Végh István ismerteti a középkori állatpereket és érdekes adatokat közöl arról, hogyan büntették egykor az állatokat, minket azonban sokkal jobban érdekel, hogyan büntetik ma az embereket. Páratlanul érdekes a boszorkányperек története s hogy volt idő, mikor pokoli büntetéssel sujtották azokat, kik kísértetekkel társalogtak s szellemeket idéztek. D nincs-e ma is kísértetjárás Európában? Nem büntetik-e ma is azokat, kik bizonyos szellemeket idéznek?

1700-ban egy Samuel Stryk nevű német tudós könyvet irt a kísértetek jogáról (*De jure spectrorum*. Halle, 1700.), melyben „tudományos“ alapon tárgyalja a kísértetjárás nyomán keletkező jogkérdéseket. Ime, egy „jog eset“. Felmondhatja-e a bérlő lakását, ha szellemek jelentkeznek benne? Felelet: Amennyiben a kísértetjárás elviselhető, például a szellemek csupán a ház félreeső helyén próbálkoznak szelidebb kopogással vagy enyhébb üvöltéssel, a bérletet felmondani nem lehet. Súlyosabb természetű kísértetjárás esetén a bérlő felmondhat s a háztulajdonos köteles a felmondást elfogadni.

Mindenesetre érdekes kortörténeti adat, jellemző nemcsak a korra, hanem a mindenkor alkalmazkodó jogtudományra is. Ámde szerintünk még ennél is érdekesebb, hogy harmadfélszáz év múlva, ma a nürnbergi törvények szerint szintén felmondhatja lakását a bérlő, ha a házba — nem ugyan szellemek, hanem — zsidók költöznek be s a házigazda ilyen esetben szintén köteles a felmon-

dást elfogadni.

Ráth-Végh adatai szerint négy évszázadon át tartott a középkori állatperek divatja, mikor komoly birák „bünöző“ állatok felett ítélkeztek. Az első ítéletet 1266-ban hozták egy disznó ellen, az utolsóval egy kancát ítélték halálra 1692-ben. Különös véletlen, hogy ugy a disznó, mint a ló szerephez jutottak napjaink kulturtörténetében is.

A disznóra vonatkozólag pár évvel ezelőtt a *Völkischer Beobachter* közirója *Der Weg des deutschen Volkes* című vezércikkében szórul-szóra ezeket írta: „Das Leittier des ganzen deutschen Volkes und überhaupt von allen nordischen Rassen war von jeher und ist auch noch heute das Schwein.“ („A német nép és általában valamennyi északi faj vezérállata mindenkor a disznó volt és ma is az.“) Ugyanakkor Berlinben több, mint 200 előadást ért meg egy szindarab, melynek főszereplője egy, a színpadon a maga teljes valóságában megjelenő disznó volt. — A lovakra vonatkozólag pedig nemrég jelent meg a *Berliner Tageblatt*-ban a következő hír: „Ein Denkmal für die im Weltkrieg gefallenen Pferde. Heute wurde unter grossen Feuerlichkeiten ein Denkmal zur Erinnerung an die im Weltkriege gefallenen Pferde enthüllt.“ (Ma leplezték le nagy ünnepségek közepette a világháborúban elesett lovak emlékére készült szobrot.“)

7.

Az ilyen párhuzambaállításokat a végtelenségig folytathatja bárki. Csak nyitott szemmel kell járni s ahogy Ráth-Végh István mondja: „könnyű szerrel az utszélről felszedni“ a ragyogó kortörténeti dokumentumokat. Az ember butaságot jellemző kuriózumokért ma valóban nem kell a messzi múltba kalandozni, néprajzi kutatásokat folytatni és avitt foliánsokat böngészni. Talán soha sem volt oly időszerű, mint ma, Goethe szava:

*Greift nur hinein ins volle Menschenleben!
Ein jeder lebt's, nicht vielen ist's bekannt,
Und wo ihr's packt, da ist's interessant.*

Egyébként, aki kuriózumok gyűjtésével rendszeresen és komolyan akar foglalkozni, leghelyesebben teszi, ha naponta gondosan félrerak minden ma megjelenő ujságból egy-egy példányt. Egészen bizonyos, hogy pár év, esetleg már pár hónap múlva minden hátsón szenzációsnál szenzációsabb kuriózumokra akad.

(Ha igaz, hogy a ma utópiája a holnap realitása, ugy az is áll, hogy a mai realitás a holnap kuriózuma. (*Turnowsky Sándor*))

HALASZ GYULA: ÉDES ANYANYELVUNK. (Nyugat, Budapest, 1938.)

Az utóbbi esztendőök tudományos nyelv-védő és nyelvtisztító munkái, valamint a sajtó és az írók egy-egy nyelvvédő nekirugaszkodása után fölöttébb időszerű e kitűnő és szórakoztató könyv a magyar beszédet és írást elsekélyesítő hibákról s általánossá vált nyelvi tévedésekről. Szerzőt munkája kiadására az a meggyőződése készítette, hogy a hibák ellen addig kell felvenni a harcot, amíg nem késő. Helyesen állapítja meg, hogy